

Horasan İrfanını Anadolu'ya Ulaştıran Kaynak Eserlerden Menâkıb-ı Şeyh Zâhid-i Geylânî

*Manâqib e Sheikh Zâhed Gilânî: A Treatise That Brought 'irfân Tradition
from Khorâsân to Anatolia*

Namiq MUSALI*

Özet

XIII. asırda İslâmî irfanın bayraktarlığını yapmış olan gönül erlerinden birisi de Şeyh Tâceddîn İbrâhim Zâhid Geylânî'dir. Ataları Horasan'dan (bugünkü Türkmenistan'ın Merv bölgesinden) Azerbaycan'ın Lenkeran yöresine gelip yerleşmiş olan bu zat, erken gençlik döneminde Sühreverdiyye tarîkatının Ebheriyye koluna intisap etmiş, 55-60 yaşlarında irşad faaliyetlerine başlamış, bu amaçla seyahatlere çıkmış, insanları Hak yoluna çağırmış, binlerce mürid ve halife yetiştirmiş, gönüllerde taht kurmayı başarmıştır. Devrin sultanları, özellikle İlhanlı hükümdarı Gazan Han üzerinde büyük bir etki sahibi olan Geylânî, ona âdil yönetimle ilgili öğütler vermekten çekinmemiştir. Yaşadığı bölgenin içtimâî hayatında mühim rol alan Şeyh Zâhid, muazzam bir mânevî miras bırakıp gitmiştir. Türk-İslâm tarihinde büyük ehemmiyet taşıyan Safeviyye, Halvetiyye, Bayramiyye, Celvetiyye gibi tarikatlerin silsilesi bu mümtaz şahsiyete ulaşmaktadır. Türbesi, günümüzde Lenkeran'ın Şihakeran (Hilyekeran) köyünde bulunmakta ve halk tarafından ziyaret edilmektedir. Araştırmalarımız sırasında Şeyh Zâhid'in şimdiye dek bilinmeyen menâkıbına ulaşmış bulunuyoruz. Kastamonu Yazma Eserler Kütüphanesi'ndeki bir mecmua içinde (37 Hk 2694, vr. 97a-133a) yer alan bu eser toplam 55 bölümden ibarettir. *Şeyh Zâhid Menâkıbı*, Anadolu Mehmed b. Abdüllatif tarafından XV. yüzyılda kısmî olarak Farsçadan Türkçeye

* ORCID: 0000-0003-1291-8380 - Prof. Dr., Kastamonu Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, nmusali@kastamonu.edu.tr.

Geliş Tarihi : 25.02.2024
Kabul Tarihi : 05.03.2024
Yayın Tarihi : 31.05.2024

Atf Bilgisi: Namiq Musalı, "Horasan İrfanını Anadolu'ya Ulaştıran Kaynak Eserlerden Menâkıb-ı Şeyh Zâhid-i Geylânî", *Tasavvuf Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 3, 1 (2024): ss.

 Bu makale uluslararası CC BY-NC-ND 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

çevrilmiştir. Eserin Farsça orijinali günümüze ulaşmamıştır. Makalede *Şeyh Zâhid Menâkıbı* hakkında bilgi verilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şeyh Zâhid-i Geylânî, menâkıb, tasavvuf, Horasan, irfan

Abstract

One of the prominent figures of Islamic mysticism (sufism) in the 13th century was Sheikh Tajaddîn Ibrâhim Zâhed Gilânî. His ancestors migrated from Khorasan (from Merv area of the modern Turkmenistan) to Lankaran district of Azerbaijan. He was initiated into the Abhariyya branch of the Suhravardiyya sect at the beginning of his youth and began propaganda activities as a religious leader when he was in his late fifties. He traveled for this purpose, invited people to the path of truth, educated thousands of disciples and khalifas and managed to win the love of people. Gilânî had a great influence on the sultans of that era, especially on the Ilkhanid ruler Gazan Khan and gave him some valuable advice about fair government. Sheikh Zâhed, who played an important role in the social life of the region in which he lived, left a large moral legacy behind. The lineage of the most influential orders of the Turkic-Islamic world as Safaviyya, Khalvatiyya, Bayramiyya, Jalvatiyya reaches to this outstanding personality. His shrine is located in Shikhakaran (Hilyakaran) village of Lankaran district today and is frequently visited by the people of the area. During our research, we achieved the unknown hagiography (*Manâqib*) of Sheikh Zâhed. This work, which is a section of a manuscript book, is in the Kastamonu Manuscript Library (37 Hk 2694, vr. 97a-133a) and consists of 55 chapters. Hagiography of Sheikh Zâhed was partially translated from Persian to Turkish by Mehmed b. ‘Abd al-Laţîf from Anatolia in the 15th century. The Persian original of the work has not survived to this day. This paper aims to give information on the manuscript of Sheikh Zâhed’s *Manâqib*.

Keywords: Sheikh Zâhed-i Gilânî, manâqib, sufism, Khorasan, wisdom, ‘irfân.

Giriş

Horasan, günümüzde daha çok İran İslâm Cumhuriyeti'nin kuzeydoğu topraklarını içine alan bir bölge olarak bilinmesine rağmen Orta Çağ boyunca şimdiki Türkmenistan ve Afganistan cumhuriyetlerinin de büyük bir kısmını kapsayan tarihî bir vilayetti. Horasan, coğrafi konumu, tarihî geçmişi ve toplumsal yapısı nedeniyle İslâm tarihi ve onun bir parçası olan tasavvuf tarihi bakımından öncelikli ve özellikli bir yere sahiptir.¹ Buradan gelmiş olan Horasan erenleri, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasına büyük katkı sağlamışlardır. XI. yüzyılın sonlarından itibaren kısa zamanda göçebe Türkmen kabileleri Türkistan ve Horasan bölgelerinden kalkıp Anadolu'ya gelmiştir. Harezm, Horasan ve Azerbaycan üzerinden batı istikametinde Anadolu'ya kitleler hâlinde göç eden zümreler arasında çok sayıda mutasavvıf, âlim ve sanatkâr da yer almıştır.² Ayrıca Horasan'dan Azerbaycan'a gelip yerleşmiş veya burada doğup büyümüş bazı veliler de kendi düşünceleri ve halifeleri aracılığıyla Anadolu ve Balkanlar'ın irşad edilmesi ve mânevî fetih sürecinin tamamlanmasında önemli roller üstlenmişlerdir. Bildirimizde bu velilerden biri olan Şeyh Zâhid Geylânî'den bahsedecek ve onun *Menâkıb*'ı vasıtasıyla Horasan irfanının Anadolu'ya ulaşmasına dair bazı örneklerle yer vereceğiz.

1. Şeyh Zâhid Geylânî'nin Hayatı ve Faaliyetleri

Tasavvuf tarihine damgasını vurmuş olan Şeyh Tâceddin İbrahim Zâhid Geylânî (1218-1301) aslı itibarıyla Horasan kökenli bir aileden gelmektedir. Ecdadının yedi kuşak boyunca irfan ehli, şeyh ve şeyhzâdelerden oluştuğu bilinmektedir. Ataları XII. asrın ortalarında bugünkü Türkmenistan'ın Merv şehrine bağlı Sincan köyünden Azerbaycan'ın Lenkeran ilçesine göç etmişlerdir. Etnik kökeni tam olarak anlaşılamayan Şeyh Zâhid ailesinin hem aslı vatanı olan Merv bölgesi hem de yerleştikleri Lenkeran yöresi o sıralarda Türk ve İran kültürlerinin kavuşma hattı üzerinde bulunduğundan dolayı bu aile de söz konusu kültürlerle yabancı olmamıştır. Lenkeran'ın Siyaverud (bugünkü Siyavar) köyünde dünyaya gözlerini açan Şeyh Zâhid'in hayat yolunu dört aşamaya ayırabiliriz. Çocukluk ve erken gençlik dönemi diyebileceğimiz ilk aşamada (1218-1238), doğduğu Lenkeran yöresinde büyüüp yetişmiş, orada ilk eğitimini almış, ardından Şiraz'da zâhirî ilimler açısından tahsilini başarıyla tamamlamıştır. Gençlik yıllarında (1238-1253) Lenkeran'ın güneyindeki Astara

¹ bkz. Himmet Konur, "Horasan'ın İslam ve Tasavvuf Tarihine Katkısı (H. I-V. asırlar)", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21 (2005): 3-27.

² bkz. Erdal Aday, "Horasan Erenleri'nin Menkıbevi Şahsiyetlerindeki Ortak Özellikler", *Türk Dünyası Bilgeleri Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması Bildirileri*, ed. Ejder Okumuş, (Eskişehir: Türk Dünyası Vakfı, 2014), II: 383.

yöresinde faaliyet gösteren Sühreverdiyye-Ebheriyye şeyhlerinden Seyyid Cemâleddin Tebrîzî'ye intisap ederek onun hizmetinde bulunmuş, mürşidinin kızı ile evlenmiştir. Olgunluk çağı diye nitelendirebileceğimiz üçüncü aşamada (1253-1272) şeyhinin vasiyeti üzerine yaklaşık yirmi yıl boyunca bireysel şekilde riyâzet ve mücâhede ile uğraşmıştır. Hayatının son safhası olan ihtiyarlık döneminde (1272-1301) ise mürşidlik postuna oturarak halkı irşad etmiştir. Yine bu dönemde ikinci kez evlilik yapmıştır. İlk eşi Lenkeran'ın Siyaverud, ikinci eşi ise Hilyekeran köyünde yaşıyordu. Bu yüzden şeyhin her iki köyde evi ve zâviyesi vardı. Kendisinin ilk evliliğinden Cemâleddin Ali ve Şerefeddin İsa adlı iki oğlunun ve bir kızının, ikinci evliliğinden ise Bibi Fatıma adlı bir kızı ile Hacı Şemseddin Muhammed adlı bir oğlunun doğduğu bilinmektedir. Zâhid Geylânî soyundan gelenler sonraki yüzyıllarda önemli ilim, irfan ve devlet adamları olarak tarih sahnesinde yer almışlardır.³

Aradaki bazı farklılıklara rağmen tüm müellifler, şeyhin silsilesinin Kutbeddin Ebû Bekr el-Ebherî, Ebü'n-Necib es-Sühreverdî ve Cüneyd el-Bağdâdî üzerinden Hz Ali'ye kadar ulaştığı konusunda hemfikirdirler.⁴ Böylece Zâhid Geylânî'nin silsilesi, kendisinin Sühreverdiyye tarîkatinin Ebheriyye koluna intisap ettiğini göstermektedir. Söz konusu silsile, tasavvuf dünyasının birçok mühim isminden müteşekkil olup, burada yer alan zatların büyük bir kısmı Horasanlı, Iraklı ve Azerbaycanlı sufilerdir. J. S. Trimingham'e göre Şeyh Zâhid, Sühreverdiyye silsilesine bağlı olsa da bu tarîkin Bağdat kolunu değil, Horasan kolunu tercih ediyordu.⁵

Zâhid Geylânî'nin irşad faaliyetleri üç merhale hâlinde ele alınabilir. Bunların ilkinde (1272-1283) o, Lenkeran yöresinde yaşayarak oranın halkını irşad ile uğraşmıştır. Orta dönemde (1283-1295) şahsen Güştasfi, Suremerve, Erdebil, Serav, Hıyav, Astara, Savalan, Muğan, Deştavend, Bistam vs. yerlere geziler yapmış, civar bölgelerin ahalisini tövbe ettirip telkin vermişti. Mürşid olarak faaliyetinin üçüncü aşamasında (1295-1301) ise İlhanlı Devleti'nde İslâmiyet'in resmî ideoloji hâline gelmesiyle beraber daha uzak coğrafyalara açılmış,

³ Şeyh Zâhid'in hayatı hakkında bkz. Namiq Musalı, *Şeyh Zâhid Geylânî ve Menâkıbı* (Kastamonu: Hz. Pir Şeyh Şa'bân-ı Veli Kültür Vakfı Yayınları, 2019), 45-72.

⁴ bkz. İbn Bezzâz Erdebîlî, *Safvetü's-Safâ (der tercüme-i ahvâl ü akvâl ü kerâmât-ı Şeyh Safiyeddin İshak Erdebîlî)*, mukaddime ve tashîh: Gulâm Rıza Tabâtabâi Mecc (Tebriz: İntişârât-ı Musahhih, 1373), 180-183; Rahmi Serin, *İslam Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler* (İstanbul: Petek Yayınları, 1984), 78-79; H. Kâmil Yılmaz, *Azîz Mahmûd Hüdâyî ve Celvetiyye Tarikatı* (İstanbul: Erkam Yayınları, 1999), 161.

⁵ bkz. John Spencer Trimingham, *The Sufi Orders in Islam* (London: Oxford University Press, 1971), 100.

Azerbaycan'ın çeşitli şehirlerinin yanı sıra bilhassa Anadolu, Şam, Lübnan, Yemen, Harezm gibi diyarlara halifeler göndererek yoğun bir mânevî propaganda sürecini başlatmıştı.⁶

Şeyh Zâhid, Moğol istilalarının doğurduğu ağır sonuçlara tanık olmuş ve pek çok sufi önder gibi kendi mânevî nüfuzunu kullanarak, mazlum halkı gerek yerel feodallerin baskılarından ve gerekse de Moğol yöneticilerin mezâliminden korumaya çalışmıştır. Mürşidi Seyyid Cemâleddin gibi o da Azerbaycan'da bulunan Moğollar'ın İslâmiyet'e geçiş sürecinde rol almıştı. Meşhur İlhanlı hükümdarı Gazan Han (1295-1304), Şeyh Zâhid ile üç kez görüşmüş ve kendisine büyük saygı göstermiştir. Şeyh de ona bilgin, âdil, cömert ve sevgi dolu bir padişah olması gerektiği konusunda tavsiyelerde bulunmuştur.⁷

Her ne kadar bazı araştırmacılar Zâhid Geylânî'nin Şiî olduğunu iddia etmişlerse de ana kaynaklardaki bilgiler onun Ehl-i Sünnet çizgisinde bulunduğunu ve Şâfiî mezhebi usûlüne riâyet ettiğini göstermektedirler. Buna rağmen diğer sufi akımlarında olduğu gibi Şeyh Zâhid'in öğretisinde de Ehl-i Beyt sevgisi özel bir yere sahiptir. Şeyh Zâhid, sünnet-i nebeviyye'ye ve şerîate sınıksız tutunan ve bunlardan hiçbir şekilde taviz vermeyen bir sufi lideriydi. Özellikle de nefisle mücadele, cömert olma, ilim öğrenme, tarîkat sırrını faş etmeme, kendi emeği ile geçimlerini sağlama konusunda müridlerine tavsiyelerde bulunurdu. Zâhid Geylânî, ibâdeti ve riyâzeti kendisine ilke edinmişti. Ayrıca zikrin şeklinde bir yenilik meydana getirerek önceleri üç isimle sülûk çıkarıldığı hâlde ilk kez o, yedi isimden ve on iki isimden oluşan esma ile zikretme usûlünü uygulamıştır. Dergâhında semah dönülür, erbain çıkarılır ve halvete girilirdi. Buna rağmen Zahidiyye tarîkati terk-i dünya prensibine dayalı bir hayatı telkin etmiyor, tam tersi sosyal hayatta aktif bir rol alan sufilik anlayışını ön plana çıkarıyordu.⁸

Vefat edince kendi vasiyeti üzerine, doğum yeri olan Siyaverud köyünde defnedilen Geylânî'nin mezarı üzerinde bir türbe inşa edilmişse de 892/1487 tarihinde Hazar Denizi'nin taşması neticesinde kabrinin sular altında kalma tehlikesi meydana geldiğinden dolayı mezarının yeri değiştirilerek hayatının önemli bir bölümünü geçirdiği Hilyekeran köyüne intikal ettirilmiş ve orası şeyhin şerefine Şeyhakeran/Şihakeran (Şeyhin köyü) diye

⁶ bkz. Musalı, *Şeyh Zâhid Geylânî*, 82-89.

⁷ bkz. Charles Melville, "History and Myth: the Persianisation of Ghazan Khan", *Irano-Turkic Cultural Contacts in the 11th – 17th Centuries*, ed. Eva M. Jeremias (Piliscsaba: The Avicenna Institute of Middle Eastern Studies, 2003), 133-160.

⁸ bkz. Musalı, *Şeyh Zâhid Geylânî*, 120-130.

isimlendirilmiştir. Sovyet rejimi tarafından türbe yıkılmışsa da Azerbaycan Cumhuriyeti kendi bağımsızlığını kazanır kazanmaz tekrar inşa edilmiştir.⁹

Şeyh Safiyeddin Erdebîlî, Şeyh Ahi Yusuf Şîrvânî, Pir Hikmet Şîrvânî, Ahi Muhammed Harezmi, Salâhaddin Reşid Erdebîlî, Baba Marâğî ve Şeyh Abdurrahman Erzincânî, Şeyh Zâhid'in en önemli halifeleri sırasında yer almaktadırlar. Onun müridleri sırasında çeşitli sosyal grupların temsilcilerinin bulunduğunu görmekteyiz. Safeviyye, Halvetiyye, Bayramiyye, Celvetiyye gibi tarikatlerin ve bunlardan ayrılan kolların silsilelerinde Şeyh Zâhid önemli bir yere sahiptir. Özellikle de o, halvetten celvete geçişi sağlayan ilk mürşid olarak dikkat çekmektedir.¹⁰

2. Şeyh Zâhid Geylânî Menâkıbı'nda Horasan İrfanı

Uzmanlar, Horasan Tasavvuf Ekolü'nün özelliklerini; semah, hângâh âdâbı, ilm-i bâtın, şeyhin belirleyiciliği, cömertlik ve fütüvvet, şiir, Ehl-i Beyt muhabbeti, adâlet ve özgürlükçü tutum ile melâmetîlik şeklinde sıralamaktadırlar.¹¹ Bu unsurların hemen hemen hepsini Şeyh Zâhid'in düşünce sisteminde, davranışlarında ve özlü sözlerinde görmemiz mümkündür. Örneğin semah, Şeyh Zâhid'in öğretisinde de özel bir yere sahipti. Kaynaklarda şeyhin dergâhında kavvaller eşliğinde “Hû” çekilerek semah yapıldığına ve şeyhin kendisinin de semaha iştirak ettiğine dair bilgilere rastlamaktayız.¹²

Cömertlik ve fütüvvet anlayışları Şeyh Zâhid'in fikir dünyasının ve yaşam felsefesinin temellerini oluşturmakta, onun hayat yolunun ana çizgisini teşkil etmekteydi. Onun Gazan Han'a vermiş olduğu öğütlerde Horasan irfanı için belirleyici olan özelliklerden cömertlik, fütüvvet ve adâlet vurgusuna sık sık rastlıyoruz: “Ebediyeti cömertlikte ara!”; “Ululardan beğenilecek üç tane şey kalmıştır ki bunların her üçü senin işini yükseltir: bunlar vefa, cömertlik ve dürüstlüktür. Bunlar seni eksiltmez, tam tersi yüceltir”; “Elinde olanı ye, fazlasını dağıt gitsin!”; “Gücün yettiği kadar insanların işlerini yoluna koy ki senin adâletin namazdan da, oruçtan da daha yeğdir. Biçare kalacağın günden (mahşerden) kork! Yoksullara yardımda bulun! Eğer kaderden iyilik bekliyorsan, o zaman bu tarlada iyilikten

⁹ bkz. Abbaskuli Gaffârîferd, “Hâstgâh-ı Niyâkân-ı Şeyh Zâhid ve Mahall-i Künûnî-i Ârâmgâh-ı Ū”, *Pejûheşnâme-i Târîh* 3, 12 (1387): 65-81; Musalı, *Şeyh Zâhid Geylânî*, 149-153.

¹⁰ bkz. Süleyman Gökbultut, “İbrahim Zâhid Gılânî Üzerine Bir İnceleme”, *Mevlânâ Düşüncesi Araştırmaları Derneği Sufî Araştırmaları Dergisi* 7, 13 (2016): 49.

¹¹ bkz. Mustafa Altunkaya, “Horasan Tasavvuf Ekolü ve Özellikleri”, *Turkish Studies* 11/2 (2016), 127-148.

¹² bkz. İbn Bezzâz, *Safvetü's-Safâ*, 211-212.

başka tohum ekme! Meyvesi sevgi olacak bir ağaç dik! Semeresi kin olacak bir kökü ekme!”¹³

Daha XIV. yüzyılda, Şeyh Zâhid’in vefatını müteakip bir şekilde hâllerini ve sözlerini ihtiva eden anlatılar onun müridleri tarafından derlenmek suretiyle hakkında bir *Menâkıb* meydana getirilmiştir. Bu *Menâkıb*’ın Farsça aslı kaybolmuşsa da XV. yüzyılda Anadolu’da muhtemelen Halvetî muhitinde Mehmed b. Abdülatif tarafından yapılmış olan Türkçe muhtasar çevirisi Kastamonu Yazma Eserler Kütüphanesi’nde bulunmaktadır. İlk kez tarafımızca ele alınmış olan bu risâle, tasavvuf konulu bir mecmua içinde günümüze ulaşmıştır.¹⁴ Söz konusu çeviri, *Menâkıb*’ın orijinalinin tamamını değil, şeyhin sadece tasavvuf ve irfan ile alâkalı bir kısım özlü sözlerini içermektedir. Bu hâliyle *Menâkıb*, Şeyh Zâhid’in tasavvuf anlayışını ve onun irfan dünyasını günümüze taşıyan en önemli kaynaktır.

Bir mukadime ile 55 fasıldan oluşan *Menâkıb*’da Şeyh Zâhid’in tasavvufa dair çeşitli konularda (halvet, celvet, fenâ, bekâ, bezm-i elest, şeyh-i kâmil, tevhid, şevk, rikkat, nefis, vâsıl, visâl, vahdet, sabır, kutup, didar, seyr-i ilallah, seyr-i fillah vs.) konuşmalarının metni toplanmıştır. Bu konuşmalar sırasında yer yer Kur’ân-ı Kerim’den, Peygamber Efendimiz’in (s.a.v.) hadislerinden, enbiyâ kıssalarından, Ehl-i Beyt ve sahabe hikâyelerinden, evliyâ hikmetlerinden, tasavvuf risâlelerinden, tekke edebiyatından numunelere yer verilmiştir. Bunların arasında özellikle de Horasan irfanının temsilcisi olan zatların özlü sözlerine ve hâllerine atıfta bulunulması dikkate şayandır. Aşağıda Şeyh Zâhid’in kendi argümanlarını kuvvetlendirmek için Bâyezid Bistâmî (ö. 848) ve Senâî Gaznevî (ö. 1131) gibi Horasanlı sufilerin fikir dünyasından aktardığı örneklerden bazılarını sunacağız.

Menâkıb’ın ilk faslında Şeyh Zâhid, halvette oturarak sessiz kalmanın faydaları ve insanlarla ülfet kurup konuşmanın gerekliliği konusunu aydınlatmakta, bir nevi halvet ve celvetin tanımını yapmaktadır. Şeyh Zâhid’e göre, Allah dostu olan birisinin halvete girmesi kendisi için faydalı olduğu hâlde bu insanın topluma yönelmesi ve konuşması diğerlerinin yararınadır. Şeyh Zâhid suskunluk ve halvet konusunda Mevlânâ Celâleddin Rûmî’nin;

¹³ XIV. yüzyılın ünlü tarihçi ve şâirlerinden Nureddin Ejderî’nin *Gazannâme* adlı eserinde yer alan bu öğütlerin Farsça metni için bkz. Melville, “History and Myth”, 147-160. İlgili metnin Türkçe çevirisi için bkz. Musalı, *Şeyh Zâhid Geylânî*, 105-114.

¹⁴ *Mecmua* (Kastamonu Yazma Eserler Ktp., 37 Hk 2694), 97a-133a. Mecmuanın istinsah tarihi 990/1582, müstensihi ise Ahmed b. Mehmed’dir. Söz konusu eser hakkında bize ilk bilgiyi veren Prof. Dr. Ahmet Taşgîn’a şükranlarımızı sunarız.

Her kes ki heves-i suhan-fürûşî dâred

Men bende-i ânem ki hamûşî dâred

(Herkes söz söylemek hevesindeyse de, ben sessiz kalanın kölesiyim.)

anlamına gelen bir beytini örnek olarak sunar. Sessiz kalınca binlerce mânevî sözün bir anda yüz gösterdiğini ve kendini belli ettiğini belirten Şeyh Zâhid, bu mânâyâ sadece gönül ehlinin erebileceğinin altını çizer ve akabinde celvet konusunu açıklamaya başlar.

Menâkıb’daki açıklamalara göre Allah dostları halvette iken rahatlık ve isâbet içinde olurlar ve öyle bir zevke ulaşırlar ki onun ötesinde bir zevk yoktur. Fakat buna rağmen halktan ötürü zahmet çekip söz söylerler. Zâhid Geylânî, gönül ehlinin halvette oturuşunu bir âşığın kendi mâşûkasıyla baş başa kalıp zaman geçirmesine benzetir ve şöyle der:

Bir kimse çok ayrılık ve intizâr çekdikden sonra kendü ma‘şûkını halvetde ağıyârsuz bulsa, anuñla ‘ayşa meşğûl olsa, ol hâleti terk edüp halvetden taşra çıkmaz gayrı. Ammâ çün fikr kıl ki bu hâlet nice zahmetdür. Pes halk meşâlihiyçün kendü hazzların [terk] ederler, tâ kendülerden gayr halk dañi mahzûz olup fâ’ide tutalar. Pes evliyânun ve enbiyânun halka söz söyleyüp naşihat etdiklerin böyle bilmek gerek. Ammâ emr-i Hakk mücibi üzerine dañi bunların nihâyetsüz lutflarından ve şefkatlerinden dilerler ki tâ halâ’ika rahmet ola, takrîre meşğûl olurlar” (Anlamı: Bir kimse çok ayrılık ve hasret çektikten sonra kendi sevgilisini halvette, yabancıların olmadığı bir yerde bulursa, onunla zevke dalar, vakit geçirir ve bu hâleti terk edip halvetten dışarıya çıkmak istemez. Bir düşünün ki onun için sevgiliyle birlikte bulunduğu halveti terk etmek nasıl bir zahmettir. İşte Allah dostları da bu şekilde halkın iyiliği için kendi zevklerini terk ederler, ta ki kendilerinden başka halk dahi zevk alarak faydalansın. İşte velilerin ve peygamberlerin halka söz söyleyip nasihat etmelerini böyle bilmek gerek. Onlar Allah’ın emri gereğince ve dahi kendilerinin nihayetsiz lütuflarından ve şefkatlerinden dolayı halkın sıkıntıya düşmemesi, rahmete ermesi için vaaz etmeye meşgul olurlar.)

Bu konuda Allah Teâlâ’nın Hz. Resûl (s.a.v.) hakkında; *Andolsun, size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir* (Tövbe 9/128) buyurduğu âyeti delil olarak aktaran Şeyh Zâhid, Hz. Resûl’ün (s.a.v.) yoluyla giden velilerin ve mü’minlerin de kendilerini Peygamber Efendimiz (s.a.v.) gibi kendi türünden olanları (insanları) irşad etmeye ve yol göstermeye adadıklarını belirtir. Çünkü “İnsanlar kendi yöneticilerinin (rehberlerinin) dinindedirler.” Allah dostları diğer insanlarla sûrette müşterek oldukları için ve onlar gibi âdemoğulları oldukları için, yani sûrette aynı türe ait oldukları için diğer insanlara şefkat göstermeleri onlara vâciptir. Böylece onlar kendilerinin ulaştıkları saadete kendi türlerinden olanları (diğer insanları) dahi ulaştırmak için çaba sarf

ederler. Zira “Her bir tür, kendi türünden olanlarla ülfet kurar”. Böylece Zâhid Geylânî’den nakledildiği üzere Allah dostlarının celvete çıkması, söz söylemesi halk içindir, onların halvete girmeleri, sessiz kalmaları ise kendileri içindir. Halvetle ilgili Mevlânâ’dan bir beyit sunan şeyh, celvet hakkında şair Senâî’nin aşağıdaki mısralarını aktarır:

Ey men şad çü men ğulām-ı kesī
Ki zi ħud sahte est hem-nefesī¹⁵

Senâî’nin bu beytine; “Ben ve benim gibi yüz kişi köle olsun o kimseye ki, kendinden [vaz geçerek bizimle] ülfet kurmuştur” şeklinde bir mânâ verebiliriz.

Menâkıb’ın 3. faslında insanın fenâ bulup bekâ hâsıl ettiğine vurgu yapılır. Şeyh Zâhid’e göre insanın Hakk’a erebilmesi için ihlas ile Allah’a ibâdet etmesi ve kâmil bir şeyhten irşad alması gerekir. Hakk’a eren insan kendinden geçer ve her şeyde Allah’ı görür, O’ndan başkasını görmez. Bu yöndeki fikirlerini desteklemekten ötürü Geylânî, Bayezid Bistâmî’nin “Mā rāeytü şey’en illā ve rāeytullāhi fih” (Allah Teâlâ’dan başka hiçbir şey görmedim) diye bir şathiyesini örnek olarak sunar.¹⁶ Zira sufilere göre tevhid, Allah’tan başka bir var bilmemek, tanımamak ve bütün varlıkları O’nun varlığında yok bilip O’nun varlığıyla var olmaktır.¹⁷

6. fasılda tevhid mevzusunu ele alan Zâhid Geylânî’ye göre kendisine Allah’tan başka bir gaye edinen bir insan, bu gayesini Allah’a şerik yapmak sûretiyle şirke girmiştir. Mü’minin Allah’tan başka bir gayesi, muradı ve maksadı olmamalıdır. Şeyh, bu görüşlerini Horasanlı sufi şâir Senâî’nin;

Ey hevāyān-ı tu hevā-engīz
Ey ħudāyān-i tu ħudā-āzār

(Ey havalı heveslere sahip olan kimse, senin bu tanrıların -heveslerin- Tanrı’yı biktirmiştir),

¹⁵ *Mecmua* (37 Hk 2694), 98a-100a.

¹⁶ age. 101b-102a.

¹⁷ bkz. Abdülbâki Gölpınarlı, *100 Soruda Tasavvuf* (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1985), 40.

anlamına gelen Farsça beytiyle desteklemektedir.¹⁸ Zikri geçen beytin, Kur’ân-ı Kerim’in Furkan Sûresi’nin 43. âyetinden (*Kendi nefsinin arzusunu kendisine ilah edineni gördün mü? Ona sen mi vekil olacaksın?*) ve *Yeryüzünde Allah’ı en çok kızdıran put, kendisine tapılan hevâ ve hevestir* şeklinde rivâyet edilen hadisten¹⁹ beslendiği de aşîkârdır.

Menâkıb’ın 32. faslında Peygamber Efendimiz’in (s.a.v.) bir hadisine dayanan Şeyh Zâhid, mahlûkatın melek, hayvan ve insan diye üç gruba ayrıldığını belirterek, her bir grubun özelliklerini açıklar. Ona göre melek tamamen ulvî (yüksek) olduğu hâlde, hayvan bütünüyle süflî (alçak)’tır. İnsanda hem ulvî hem de süflî özellikler bulunmaktadır. Onun maddî (bedensel) olan kısmı hayvanla özdeşleştirildiği hâlde aklî olan kısmı meleklerle özdeşleşmektedir. Her zaman kendi varlığındaki maddiyatı eksilterek mâneviyatını artıran, gerek duyulmadıkça yemeyen, zaruret olmadıkça uyumayan kişi âkil insandır. Zira insandaki hayvânî nefis ne kadar zayıf olursa, onun melekî aklı bir o kadar ziyade olur. Bu durumu devamlı olarak sergileyen insanın en sonunda melekî kısmı hayvânî tarafına galip olur. Savaş sırasında şartları galip taraf belirlediği gibi, insanın içinde vuku bulan bu savaşta da hangi taraf galip olursa o kendi hükmünü geçirir.

Menâkıb’da bu konuya ilişkin yine de Senâî’nin aşağıdaki beyti aktarılmıştır:

Der-i rahmânî vü rûhânî vü şeytânî dürüst
Ez şümâr-ı her ki bâşî ez tuyî rûz-ı şümâr

Ardından da *Menâkıb*’ın mütercimi tarafından bu beyit manzum bir şekilde Türkçeye çevrilmiştir:

Sende vardur rahmânî vü rûhânî [vü] şeytânî bâb
Kendüzüñdendür ne vechiyle ola maşşerde ‘ıķâb²⁰

¹⁸ *Mecmua* (37 Hk 2694), 104a. Senâî’nin bu beyti bazı tezkirelerde de yer almaktadır: Rızakulu Han Hidâyet, *Tezkire-i Riyâzü’l-Ârifin*, 29, <http://www.sufi.ir/books/download/farsi/hedayat/riaz-ul-arefin.pdf>, Erişim Tarihi: 05.03.2019.

¹⁹ bkz. H. Kâmil Yılmaz, , *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul: Ensâr Neşriyat, 2004), 211.

²⁰ bkz.. *Dîvân-ı Senâî*, 81, <http://www.sufi.ir/books/download/farsi/sanai/divane-sanaie-noskheh2.pdf>, Erişim Tarihi: 09.02.2018.

Senâî'nin söz konusu beytinde ifade edilmiş olan düşüncüyü günümüz Türkçesinde; “Rahmânîlik, rûhânîlik ve şeytânîliğin hangi birinden dürüst bir şekilde tutunursan, hesap gününe (mahşere) de aynı sıfatla çıkarsın” diye anlamlandırabiliriz.

Şeyh Zâhid bu beyti şöyle yorumlar:

Dünyâda bu sıfatdan ne sıfat gâlib olursa, ol cihetle mahşerde cezâ olunur. Cehd edüp rahmânî ve rûhânî sıfatı gâlib etmek gerek. Sıfat-ı şeytânîden kaçmak gerek, tâ ki ahvâl-ı kıyâmetden necât bulasın. (Yani; bu dünyada söz konusu sıfatlardan hangi birisi insana hâkim olursa, mahşerde de aynı sıfatla muamele görür. Bu yüzden insan, içindeki bu savaştan rahmânî ve rûhânî sıfatın galip çıkması için çaba sarfetmelidir. Zira kıyamet ahvalinden kurtuluş bulabilmekten ötürü şeytânî sıfattan kaçmak gerekir.)²¹

Menâkıb'ın 46. faslındaki sohbetinde Şeyh Zâhid diyor ki; hem evliyalar hem de sapkınlar (gümrahlar) kendi sohbetleriyle insanın hâlini değiştirebilirler. Evliyalar kötü insanı iyi insana dönüştürürken, sapkınlar da iyi insanı kötü yapabilirler. Bu yüzden Geylânî, kötü insanlarla muhatap olmamayı tavsiye ederek, bu bağlamda Senâî'nin şu mısralarına atıfta bulunur:

Bâ bedân kem nişîn ki şöhet-i bed
Gerçi pâkî tu râ pelîd küned.
Çeşme-i âftâb-ı rûşen râ
Zerre-i ebr nâ-pedîd küned²²

Yine mütercim Mehmed b. Abdülatif bu dizeleri şiirsel bir biçimde Türkçeye tercüme etmiştir:

Yaramazla oturma kim yaramaz
Pâk iseñ seni pelîd eyler.
Güneşüñ ger yüzinde bir zerre
Bulut olursa nâ-pedîd eyler²³

²¹ *Mecmua* (37 Hk 2694), 124a-b.

²² bkz. *Dîvân-ı Senâî*, 460.

²³ *Mecmua* (37 Hk 2694), 129a.

Söz konusu şiire günümüz Türkçesinde; “Kötülerle oturma, zira parlak güneşi bir zerre bulut görünmez kıldığı gibi, sen pak olsan bile kötülerin sohbeti seni murdar eder” diye mânâ verebiliriz.

Menâkıb’ın 2., 3. ve 17. fasıllarında fenâ ve bekâ, yokluk ve varlık konusu açıklanır. Özellikle 17. fasılda Zâhid Geylânî, “asıl iş yokluktur” der. O, tâliplere her zaman himmetlerini ve nazarlarını yokluktan yana kılmalarını tavsiye eder. Zira maksat yokluktan hâsıl olur. Bu konuda *Menâkıb*’da, Peygamber Efendimiz’e (s.a.v.) atfedilen *Ölmeden önce ölünüz* hadisi zikredilir.²⁴ Eski Türk edebiyatında, özellikle de Türk tasavvuf şiirinde yaygın olarak kullanılan ve hadis olduğu söylenen *Ölmeden evvel ölünüz* sözü, genellikle “Her çeşit nefsânî ihtirastan arınmak, dünyalık isteklerden vazgeçmek” anlamında kullanılmaktadır. Bu ihtiraslar insan için bir nevi yük kabul edilmiş, sırtında yükü olan nasıl kolaylıkla yürüyüp engelleri geçemezse gönlü ihtiraslarla dolu kişinin de Hak yolunda kolay yol alamayacağı ve onun kapısından içeri giremeyeceği düşünülmüştür.²⁵ Şeyh Zâhid’in müridlerinden olan Şeyh Sâfî de kendi buyruklarında “ölmeden önce ölme”yi dünya sevgisini terk ederek kendini Hakk’a teslim etmek olarak yorumlar. Türkistan ve Horasan irfanı için karakteristik olan bu durum, tâlibin her yaptığı ve yapacağı hareketin hesabını öteki dünyaya kalmadan burada vereceğine ilişkin tavrı ortaya koyarak davranış geliştirmektedir.²⁶

47. bölümdeki konuşmasında aynı mevzu üzerine açıklamalarını sürdüren Şeyh Zâhid, “ölmeden önce ölmek” hadisine işâreten bu varlıktan geçip ölmenin gerektiğini, zira asıl diriliğin ölmekten vuku bulduğunu söyler. *İnsanlar uykudadırlar ve öldükleri zaman uyanacaklar.* hadisinden yola çıkan Geylânî, bu durumu bir bilgisizin bir bilginden bilim öğrenmesi sonucunda ondaki bilgisizlik hâlinin ölmesi ve yerine bilginlik hâlinin gelmesi ile kıyaslar. Yine başak hâlinde insan karnına girinceye kadar buğdayın seyrini ve bu seyir içinde bir hâlin ölmek yerine başka bir hâlin gelmesini örnek olarak gösteren şeyh, ölümün dirilik için başlangıç olduğunu ve ölümden korkulup kaçılmaması gerektiğini ifade eder. Bu konuda o, yine Senâî dîvânından şu mısraları aktarır:

²⁴ *Mecmua* (37 Hk 2694), 117b-118a.

²⁵ bkz. Azmi Bilgin, “Osmanlı Şiirinde Ölmeden Önce Ölme Temi”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası* 36/2 (2007), 42-53.

²⁶ bkz. Ahmet Taşgîn, “Piri Türkistan’ın Nefesinin Rum Diyarına Ulaşması: Ölmeden Önce Ölmek”, *Türk Yurdu Dergisi* 105, 352 (2016): 32-34.

Bemîr ey dŭst pîş ez merg eger mey-i zindegî hâhî
Ki İdrîs ez çenîn mŭrden bihiştî geşt pîş ez mâ

Mehmed b. Abdŭllatif bu beyti de manzum bir şekilde Tŭrkçeye çevirmiştir:

Öl ölmezden öñ ey cân eger dirilik dilersŭñ
Ki bizden öñ ölümden bihişt ehli olur İdrîs

(Ey dost, eğer hayat meyi istiyorsan, ölmeden önce öl; çünkü İdris bu şekilde ölmekle bizden önce cennet ehli olmuştur).²⁷

Senâî'nin bu şiirinde ölmeden önce öldüğü için cennete alındığı zikredilen İdris, Kur'ân-ı Kerîm'de adı geçen peygamberlerden biridir. Âyetlerin birinde İdris'ten söz edilirken, *Kitapta İdrîs'i de an; çünkü o çok sâdık bir peygamberdi. Biz onu yüce bir makama yükselttik* (Meryem 19/56-57), diğerinde ise *İsmail'i, İdris'i, Zülkipl'i de hatırla. Bunların hepsi sabredenlerdendi. Onları rahmetimize kabul ettik. Onlar hakikaten iyi kimselerdendi* (Enbiyâ 21/85-86) denilmektedir. Kur'ân'da İdris'le ilgili olarak "ağlayarak secde etme, doğruya ulaştırılma, seçkin kılınma" (Meryem 19/58); "şanının ve mekânının üstün ve yüce olması" (Meryem 19/57); "sabredici olma" (Enbiyâ 21/85); "sıddîk ve nebî olma" (Meryem 19/56) gibi nitelikler yer almaktadır. Müslüman müellifler İdris'in, Kitâb-ı Mukaddes'teki rivâyete göre ebedî hayata ermiş olan veya Kitâb-ı Mukaddes dışı Yahudi dinî literatürüne göre ölmeden cennete giren Hanok (Honoç) olduğunu kabul ederler. İdris Nebî motifi, gerek tasavvuf ve tekke şiirinde gerekse dîvân ve halk edebiyatlarında geçmekte, Hz. İdris'in semâya urûcu, *Biz onu yüce bir mekâna yükselttik* âyetine (Meryem 19/57) dayandırılmakta ve mi'râciyyelerin çoğunda onun urûcuna temas edilmektedir.²⁸

Şeyh Zâhid, tasavvufla ilgili muhtelif meseleleri anlatırken kendi görüşlerini sufi şâirlerin şiirlerinden örneklerle desteklemeyi uygun bulmuştur. Çünkü Horasan tasavvuf ekolünün özelliklerinden biri de şiir ve edebiyatın bu gelenekte özel bir yere sahip olmasıdır.²⁹ Genel olarak *Şeyh Zâhid Menâkıbı*'nda toplam 28 beyit şiir sunulmuştur. Bunlardan 16 beyti Farsça, 11 beyti Tŭrkçe ve 1 beyti Arapçadır. Farsça beyitlerden 6'sı Senâî'ye, 4'ü

²⁷ *Mecmua* (37 Hk 2694), 129a-b; krş. *Dîvân-ı Senâî*, 32.

²⁸ Ömer Faruk Harman, "İdris", *Tŭrkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2000, XXI: 478-480.

²⁹ bkz. Altunkaya, "Horasan Tasavvuf Ekolü", 141.

Mevlânâ'ya ait olup, biri de Ebû Mansur İsmail İsfahânî'nin yaptığı *Avârifü'l-Ma'ârif* çevirisinden alınmıştır. Farsça olan diğer 5 beytin yazarı meçhuldür. Türkçe beyitlerin hepsi mütercim Mehmed b. Abdüllatif'in kaleminden çıkmıştır. Bunlardan biri mütercimin mukaddimesinde yer almaktadır; geri kalanlar ise çeşitli Farsça beyitlerin manzum çevirilerinden ibârettirler. Arapça tek beyit ise X. yüzyıl sufilerinden Kelâbâzî'nin *Taarruf* isimli eserinden alınmıştır.

Tasavvuf tarihimizde pek çok evliyânın ve mutasavvıfın şiir söylediği ve kendi düşüncelerini bu şiirler aracılığıyla yaydığı bilinmektedir. Bilhassa XII. yüzyılda Pir-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevî'nin *Dîvân-ı Hikmet*'i ile beraber Türkler arasında da tasavvufî şiir ün kazanmıştır. Şeyh Zâhid'in dönemine gelindiğinde sufi şiirinin iyice şöhret bulduğunu, özellikle de Türk ve Fars edebiyatını derinden etkilediğini söyleyebiliriz. *Menâkıb*'ın 45. faslındaki sohbetinde Şeyh Zâhid'in edebiyata bakışı ve tasavvuf şiiriyle dünyevî şiiri karşılaştırması yer almaktadır:

Şeyh kâdesallâhü sırrahü buyurur ki şi'r-i evliyâ tefsîr-i Kur'an'dur. Zîrâ Kur'an eyülerüñ medhi ve yaramazlaruñ zemmidür ve eyülere cezâ cennet ve yaramazlara cezâ cehennemdür. Min evvelehü ve âhîrahü bu ma'nânüñ beyânıdır. Şi'r-i evliyâ anuñ şerhidür. Şu'arâ şi'rinüñ hilâfıyla ki medh-i dünyâdur ve mübâlağa yalanlar her kimse hakkında her biri bir nesne yüz biñ mübâlağayla söylerler, ne kadar mübâlağa ve yalan çok olsa, anlaruñ şi'ri hoşrak gelür ki "atıyebü's-şi'r ekzebehü şi'r". Şi'r-i evliyânüñ hilâfıyla ki her ne ki âhiretten ve ol 'âlemüñ ahvâlinden haber verürler, yüzde birin söylemezler. Pes her ne ki söyleseler eyüden ve yavuzdan, gelüp âhirete ta'alluk tutar. Hâkikatde dedügi kadar yegdür. Şi'r-i evliyâyla şi'r-i şu'arâ halâ'ıkuñ şüretine beñzer ki küllî âdemîdür. İllâ ba'zı evliyâ ve ba'zı kâfirdür ve ba'zı bî-dîn, şüretde bir görünür. Ammâ hâkikatde bir degillerdür. Pes fark vardur, bilmek gerek.³⁰

Yukarıdaki açıklamalarına bakılırsa, Geylânî'ye göre evliyânın şiiri Kur'an'ın tefsiridir. Zira Kur'an-ı Kerim, iyilerin medhi ve kötülerin zemmi üzerine olup, burada mü'minlere cennet ve kötülere cehennem vadedilmektedir. Evliyâ şiiri ise bunun şerhidir. Oysaki dünyevî şâirlerin şiirinde dünya methedilir. Dünyevî şâirler bu dünyayı veya methettikleri kimseyi abartılı yalanlar üzerinden över, onu yüz bin kat daha büyük göstermeye çalışırlar. Bunların yalanı ne kadar fazla olursa, dünya ehlinin bir o kadar hoşuna gider. Fakat evliyâ kendi şiirinde âhiret ve öteki âlem konusunda bildiklerinin yüzde birini bile söylemez ve bunların şiirinde yalan olmaz. Evliyânın şiiri ile dünyevî şâirin şiiri insanın sûreti gibidir. Fiziksel

³⁰ *Mecmua* (37 Hk 2694), 128b-129a.

görünüm itibariyle insanların tamamı birbirlerine benzeseler de mahiyet bakımından farklıdır: Birisi evliyâ olduğu hâlde bir başkası kâfir, bir diğeri dinsizdir. Bunlar sûrette bir olsalar da hakikatte bir değildirler. İşte evliyâ şiiri ile şuarâ şiiri arasındaki farkı da böyle bilmek gerekir.

Sonuç

Azerbaycan'ın Lenkeran bölgesinde doğmuş ve orada vefat etmiş bulunan Şeyh Zâhid Geylânî'nin ataları buraya Horasan'dan gelmiş, şeyhin kendisi de dünya görüşü itibarıyla Horasan irfan yolunun takipçilerinden olmuştur. *Şeyh Zâhid Menâkıbı*'nda Horasan tasavvuf ekolünün temsilcilerinden olan Bâyezid Bistâmî'nin bir şathiyesi ile şair Senâî'nin altı beytinin aktarılması örneğinde söz konusu eserin Horasan irfanını Anadolu'ya ulaştıran kaynak metinlerden biri olduğu sonucuna varıyoruz. Şeyh Zâhid bu şathiye ve beyitleri sadece aktarmakla yetinmemiş, aynı zamanda onları kendine özgü yöntemlerle yorumlamıştır. XV. yüzyılda *Şeyh Zâhid Menâkıbı*'nın Anadolu'da Türkçeye çevrilmesi neticesinde şeyhin Horasan irfanı ile ilgili sunmuş olduğu bu örnek ve yorumlar da Anadolu muhitine intikal etmiş oldu. Bâyezid Bistâmî ve şâir Senâî haricinde *Menâkıb*'da İbrahim b. Edhem, Bişr el-Hâfî ve Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî gibi Horasan asıllı irfan ehlinin de bazı özlü sözlerine yer verilmiştir.

Kaynaklar

Aday, Erdal. “Horasan Erenleri'nin Menkıbevi Şahsiyetlerindeki Ortak Özellikler”, *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması Bildirileri*. Ed. Ejder Okumuş. II: 383-393. Eskişehir: Türk Dünyası Vakfı, 2014.

Altunkaya, Mustafa. “Horasan Tasavvuf Ekolü ve Özellikleri”, *Turkish Studies* 11/2 (2016): 127-148.

Bilgin, Azmi. “Osmanlı Şiirinde Ölmeden Önce Ölme Temi”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası* 36/2 (2007): 42-53.

Gaffârîferd, Abbaskuli. “Hâstgâh-ı Niyâkân-ı Şeyh Zâhid ve Mahall-i Künûnî-i Ârâmgâh-ı Ū”, *Pejûheşnâme-i Târîh* 3/12 (1387): 65-81.

Gökbulut, Süleyman. “İbrahim Zâhid Gılânî Üzerine Bir İnceleme”, *Mevlânâ Düşüncesi Araştırmaları Derneği Sufî Araştırmaları Dergisi* 7/13 (2016): 47-64.

Gölpınarlı, Abdülbâki. *100 Soruda Tasavvuf*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1985.

Harman, Ömer Faruk. “İdris”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXI, 2000, 478-480.

Hidâyet, Rızakulu Han. *Tezkire-i Riyâzü’l-‘Ârifîn*. Be kûşîş-i Seyyid Razî Vâhidî ve Suhrâb Zârî’. <http://www.sufi.ir/books/download/farsi/hedayat/riaz-ul-arefin.pdf>. Erişim Tarihi: 05.03.2019.

İbn Bezzâz Erdebîlî. *Safvetü’s-Safâ*. Mukaddime ve tashîh: Gulâm Rıza Tabâtabâî Mecd. Tebriz: İntişârât-ı Musahhih, 1373.

Konur, Himmet. “Horasan’ın İslam ve Tasavvuf Tarihine Katkısı (H. I-V. asırlar)”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21 (2005): 3-27.

Mecmua, Kastamonu Yazma Eserler Ktp., 37 Hk 2694, vr. 97a-133a.

Melville, Charles. “History and Myth: the Persianisation of Ghazan Khan”. *Irano-Turkic Cultural Contacts in the 11th – 17th Centuries*, ed. by Eva M. Jeremias, 133-160. Piliscsaba: The Avicenna Institute of Middle Eastern Studies, 2003.

Musalı, Namiq. *Şeyh Zâhid Geylânî ve Menâkıbı*. Kastamonu: Hz. Pir Şeyh Şa’bân-ı Veli Kültür Vakfı Yayınları, 2019.

Senâî, Hekim Ebü’l-Mecdûd b. Âdem. *Dîvân-ı Senâî*. Be kûşîş-i Ali Muhammed Sâbirî, Rukiye Tîmûrî ve Ruhullah Muhammedî, <http://www.sufi.ir/books/download/farsi/sanai/divane-sanaie-noskheh2.pdf>. Erişim Tarihi: 09.02.2018.

Serin, Rahmi. *İslam Tasavvufunda Halvetîlik ve Halvetîler*. İstanbul: Petek Yayınları, 1984.

Taşgın, Ahmet. “Piri Türkistan’ın Nefesinin Rum Diyarına Ulaşması: Ölmeden Önce Ölmek”, *Türk Yurdu Dergisi* 105/352 (2016): 32-34.

Trimingham, John Spencer. *The Sufi Orders in Islam*. London: Oxford University Press, 1971.

Yılmaz, H. Kâmil. *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Ensâr Neşriyat, 2004

---, *Azîz Mahmûd Hüdâyî ve Celvetiyye Tarîkatı*. İstanbul: Erkam Yayınları, 1999.

و الأول شيخ كبير جمع لطائف لطيف ابو عبد الله ضيف دن درو الله
 و الأول دعي كاشف الانوار من مسار الفهم ابو محمد و يم دن درو
 و الأول دعي ابو الفهم جبير بن درو دن درو و الأول دعي سيات
 و الأول دعي زرنه تا حضرت رسالت دكن صلوات الله عليه و سلم و مكر
 بر سر بردكر اولن شايخو صراط مستقيم و دين قديم اوزرنه ارشاد
 اندر و خلافت بر كستر و درونكميل اندر رضوان الله عليهم اجمعين
 اذ انك الذي هديك الله فيه يهتدي بغير اقتداء و رش الزناد كابران
 كابر موصوله الكسار با كسار نابت قدم منج اين راه ملايكه در راه
 مدرس را مبر صاحب سلطان زمان شيخ صفي الحى و بنو آنا مالك
 تحت فكله ناه و لايت واه اعلم بالصواب و ايد المرح و المساب
 مناقب شيخ زاهد كلابي قدس سره العزير
 بسم الله الرحمن الرحيم
 شكر و بسان في غايت و ستايش نه تايتا و ده خالقه كم شاعير

Şeyh Zâhid Menâkıbı'nın İlk Sayfası

صفت در سزه از چن بولاش اندم شله که بنر که بصیرم سن بهر و بوم
 و بن که سیم سزه سج و دم بو بچلنر کل بنم اوصاف و ندر که نه نه ایتدر
 سن از اچن یولداش اندم مالور از دن چوتی فهم ایدن سز یوز کوز
 بندر یگاد و ندر سز بنم امری صفت سز بس سز کوز و از و کوز
 بنم صفت در بر بلو که سزی بندر ایدر و بلک که کون اقبالیه منی صبر
 الورد و آدمی که بر نشسته لفظ اتمیه دوز دیوار کسیر که اقبالیه نوزدر
 بر دوز اما کز نو که نور ندر جنری یوف و ادمی که بوم سیزدر جنر
 دار اوله کسنا و یلادن و حق کاکر مقرب لوزدرانی غیر نیست
 انه مک کر که و صحبتی غنیمت بلک کر که که جمیع عالم اندر فایده کر دوز
 ولایت شیخ صافی اردبیلی مؤلفه سر العزیز
 بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 الحمد لله الذی بخا اویانی با نوار ادرقان و بجلی اصیفاء با نواع
 اللطائف و العوارف لبرهان ملوجت القلب بحبه و عشقه و فتح الی

Şeyh Zâhid Menâkıbı'nın Son Sayfası